

Elinaikakerroin tulee – onko se oikein?

HANNU UUSITALO

Vuoden 2010 alusta alkaviin vanhuuseläkkeisiin alkaa vaikuttaa elinaikakerroin, josta säädettiin vuonna 2005 voimaan tulleessa työntekijän eläkelaislaissa. Kerroin pienentää vuonna 1948 syntyneiden vanhuuseläkkeitä noin prosentin ja nuorempien osalta luultavasti enemmän. Mikä otus tämä elinaikakerroin oikein on?

Taustaa

The Economist -lehdessä 26.6.2009 julkaistu artikkeli oli otsikoitu *The end of retirement*. Kirjoitus alkaa raflaavasti: Bismarckin luotua yli 70-vuotiaille työntekijöille eläketurvan, preussilaisvauvan eliniän odote oli 45 vuotta. Nyt vanhuuseläkeikä on kehittyneissä maissa tyypillisesti 62–70 ikävuoden välillä, todellinen eläkkeelle siirtymisikä huomattavasti alempi ja elämä jatkuu eläkkeen turvin vielä parikymmentä vuotta. Mutta ei siinä kaikki. Väestöennusteet kertovat, että eliniän pidentymisen odotetaan edelleen jatkuvan. Lisävuosia on tullut, ja niitä on luvassa erityisesti varttuneemmalla iällä. Väestö- ja terveystieteilijöiden enemmistö on sillä kannalla, että myönteinen kehitys jatkuu, mutta monien näköpiirissä on tummia varjoja, jotka voivat kääntää tämän suunnan (ks. esim. Ikääntymisraportti 2009, 43–44, 64–65; Uusitalo 2009, 2–4). Enemmistön näkemystä myötäillen The Economist toteaa että ”*Demography means virtually all of us will have to work longer*”. Lähes kaikissa maissa onkin pyritty tekemään uudistuksia, jotka johtaisivat eläkkeelle siirtymisiän nousuun (ks. esim. Commission of The European Communities, Com [2009] 180/4, 4; OECD 2009, 85–96). Niin myös Suomessa. Elinaikakerroin on osa tätä tarinaa.

Eläkeuudistusten tavoitteet ja keinot

Suomessa väestön ikääntymiseen herättiin kansainvälisesti katsoen varhain, 1990-luvun kynnyksellä. Silloiset eläkemenoennusteet kertoivat, että eläkemeno suhteessa palkkasummaan kipuaisi jopa yli 40 prosentin. Uudistuksia alettiin tehdä laman vauhdittamana, ja siirryttiin eläkkeiden parantamisen vaiheesta eläketurvan sopeuttamiseen. Sopeuttaminen tarkoittaa eläketurvan tason asettamista väestö- ja taloudellisen kehityksen määrittelemiin puitteisiin. Sopeutusvaihe kulminoitui vuoden 2005 eläkeuudistukseen, joka on merkittävin yksittäinen muutos työeläkejärjestelmän lähes 50-vuotisessa historiassa.

Vuoden 2005 uudistuksen keskeisimpiä tavoitteita olivat: (1) myöhentää keskimääräistä eläkkeelle siirtymisikää 2–3 vuodella pitkällä aikavälillä, joka uudistuksen taustalaskelmissa viittasi vuoteen 2050; (2) sopeuttaa eläkejärjestelmä keskimääräisen elinajan kasvuun ja (3) hillitä eläkemenoissa ja -maksuissa nähtävissä olevaa nousua. Näihin tavoitteisiin pyrittiin monin eri keinoin. Eläkepalkan laskenta ulotettiin kunkin työsuhteen viimeisten kymmenen vuoden ansioista koko työuran ansioihin, indeksejä muutettiin, varhaiseläkkeitä karsittiin ja niiden ehtoja tiukennettiin, ja palkattomien jaksojen turvaa parannettiin.

Eläkkeelle siirtymisiän myöhentämistavoitteen kannalta 2005 uudistuksessa oli yksi erityisen kiintoisa piirre: lakisääteisen vanhuuseläkeiän (ala)rajaa alennettiin 65 ikävuodesta 63 ikään! Vanhuuseläkeiästä tehtiin joustava: eläkkeelle saattoi siirtyä 63–68 vuoden iässä, varhenuusvähennyksen kera jo 62-vuotiaana. Työssä jatkamista haluttiin rohkaista: 63-vuoden iästä alkaen eläkettä karttuu 4,5 prosenttia vuosiansioista eli kolminkertainen määrä peruskarttumaan näh-

den. Tavoitetta tuki myös yksilöllisen varhaiseläkkeen lakkauttaminen. Alimman vanhuuseläkkeen alentamista voidaan perustella myös sillä, että ihmiset ehkä myös jatkavat työssä useammin 63 vuoden ikään, kun ”maali” eli eläkeikä on vähän lähempänä. Tiedossa oli että noin joka kymmenes siirtyi työstä suoraan vanhuuseläkkeelle. Vuonna 2000 eläkkeellesiirtymisikä (odote) oli 58,8 vuotta.

Uudistuksen toista tavoitetta, eläkejärjestelmän sopeuttamista elinajan pidentymiseen voidaan toteuttaa monin tavoin. Voidaan nostaa vanhuuseläkeikärajaa, kuten monessa maassa on tehty tai ollaan tekemässä. Vanhuuseläkeikärajan nousu voidaan toteuttaa päätöspäätöksinä, niin että tietyistä syntymävuosiluokista alkaen eläkeikää nostetaan. Tai se voidaan ”automasoida” esimerkiksi niin, että eläkeikä sidotaan elinaikaodotteen nousuun. Suomi päinvastoin alensi vanhuuseläkeikää ja otti muiden konstien rinnalle elinaikakertoimen.

Miten elinaikakerroin lasketaan

Marraskuussa 2001 työmarkkinajärjestöt pääsivät sopimukseen uudistuksen pääasiallisesta sisällöstä. Tässä sopimuksessa jäi vielä auki se, miten toteutetaan eläkejärjestelmän sopeuttaminen eliniän pidentymiseen. Sovittiin, että: ”Selvitetään eläkkeelle siirtymisen ikärajojen nostamisen tarvetta erillisten sopimusten perusteella siten, että osa elinajan odotteen kasvusta ohjautuu aktiivivuosiiin. Jatkoselvittelyissä tutkitaan tämän ilmiön hallitsemista myös tekniikalla, jossa alkavan eläkkeen määrä riippuu elinajan odotteen kehityksestä.” Syyskuussa 2002 sopimusta täydennettiin mm. elinaikakertoimella: ”Elinajan odotteen kasvun vaikutus työeläkkeistä aiheutuvaan kustannuspaineeseen eliminoidaan ottamalla käyttöön mekanismi, jossa eläketurva sopeutuu eliniän odotteen muutokseen. --- Sopeutumismekanismin perustana on elinaikakerroin, jonka laskenta on esitetty Eläketurvakeskuksen työryhmäraportissa ’Elinaja pitenee – miten käy eläkeiän?’” Tässä raportissa eläkejärjestelmän aktuaareista koostunut ryhmä oli jo 1990-luvun lopussa pohtinut erilaisia keinoja, joilla voidaan sopeuttaa eläkejärjestelmä eliniän nousuun. Yksi näistä keinoista oli elinaikakerroin.

Työntekijän eläkelain 82. pykälän ensimmäinen momentti sanoo: ”Eläketurva sopeutetaan

eliniän odotteen muutokseen siten, että eläke muunnetaan työntekijän 62 vuoden iän täyttämivuodelle vahvistetulla elinaikakertoimella vanhuuseläkkeen alkaessa.”

Elinaikakertoimen idea on seuraava. Eläkkeelle siirtyessään työntekijä on ikään kuin ansainnut tietyn suuruisen eläkepääoman, jonka hän saa käyttöönsä kuukausittaisena eläkkeenä. Jos elinikä pitenee, näitä kuukausia on enemmän. Eläkepääoma säilyy entisellään, mutta kuukausieläke pienenee, koska eläkepääoman täytyy riittää koko elinajaksi. Pääoma-arvoa laskettaessa käytetään kahden prosentin korkokantaa. Elinaikakerroin määrätään saatavilla olevien viiden viimeisen vuoden kuolevuustilastojen perusteella. Esimerkiksi vuoden 2010 elinaikakerroin perustuu vuosien 2004–2008 kuolevuustilastoihin. Elinaikakerroin saa arvon 1 vuonna 2009, jolloin 63 vuoden eläkeikään tuleva ikäluokka on syntynyt vuonna 1947. Jos kuolevuus alenee, niin seuraaville ikäluokille elinaikakerroin on tätä pienempi luku. Elinaikakertoimella kerrotaan muiden eläkkeen määräytymistä koskevien sääntöjen mukaan karttunut eläke. Jos tämä karttuma olisi vaikkapa 2000 euroa ja elinaikakerroin vaikkapa 0,9, niin alkava vanhuuseläke olisi 1 800 euroa.

Oikeudenmukaistako?

Elinaikakertoimen oikeudenmukaisuutta voidaan perustella sillä, että keskimäärin eläkeläinen saa eläkevuosinaan ansaitsemansa eläkepääoman. Eläkevuosien määrässä on yksilöllistä vaihtelua, ja eläkeläiset muodostavat vakuutuspoolin, jossa nuorempana kuolleilta säästynyt eläkepääoma siirtyy pitempään eläville.

Kuten edellä todettiin, nykyisten väestöennusteiden mukaan ikääntyneen väestön elinajanodote jatkaa nousuaan. Jos ja kun ainakin lähitulevaisuudessa näin käy, niin elinaikakerroin ”leikkaa” vuoden 1947 jälkeen syntyneiden kuukausieläkkeitä. Onko tämä oikein? Asiaa voidaan pohdita taulukon 1 valossa.

Taulukossa on laskettu elinaikakertoimen arvo vuosina 1947–1987 syntyneille kymmenvuotivälein olettaen, että Tilastokeskuksen vuonna 2007 laatima väestöennuste toteutuu. Elinaikakerroin ”leikkaa” vuonna 1967 syntyneen eläketä runsaan kymmenen prosenttia ja vuonna 1987 syntyneen eläketä lähes viidenneksen. Tämä johtuu siitä, että eliniän odote kasvaa. Vuonna 1967

syntynyt voi odottaa elävänsä kolme vuotta pitempään kuin 1947 syntynyt, ja vuonna 1987 syntynyt elää jo 6,5 vuotta pitempään kuin 1947 syntynyt. Taulukon kahteen oikeanpuoleiseen sarakkeeseen on laskettu, kuinka pitkään pitää jatkaa työssä, jotta voisi ”kompensoida” elinaikakerroimen vaikutuksen. Jos käyttää hieman vajaan puolet pidentyneestä elinajasta työhön, niin kerroimen vaikutus on kuitattu. Myös eläkevuosien määrä kasvaa, jopa hieman enemmän. Esimerkiksi vuonna 1987 syntynyt ehtii nauttia eläkettä kolmisen vuotta pitempään kuin vuonna 1947 syntynyt, vaikka siis kompensoisikin elinaikakerroimen vaikutuksen tekemällä pitempään työtä. Tämän perusteella voin väittää, että elinaikakerroin on oikeudenmukainen tapa sopeuttaa eläkejärjestelmä pidentyvän eliniän näkyymiin.

Elinaikakerroimen aiheuttama ”lovi” kuukausi-eläkkeessä voidaan nähdä myös eräänlaisena ”varhennusvähennyksenä”, joka alentaa eläkettä, jos jää eläkkeelle ennen ikäluokalle määriteltyä ”normaalia” eläkeikää eli ikää, jossa saa eläkkeen sen suuruisena, kuin se olisi ollut ilman elinaikakerrointa. Näin määritelty ”normaali” eläkeikä muuttuu siis sen mukaan, miten eliniän odote kehittyi.

On myös mahdollista joskaan ei todennäköistä, että elinaikakerroimen arvo nousee ykköistä suuremmaksi, jolloin elinaikakerroin nostaisi alkavia vanhuuseläkkeitä. Kukaan ei tällaista kehitystä toivo, koska se merkitsee, että ikääntyneen väestön kuolevuus kääntyy kasvuun. Joka tapauksessa on syytä pitää mielessä, että taulukon 1 luvut esittävät yhden mahdollisen realisaation tulevaisuudesta. Elinaikakerrointa ei määritellä ennusteiden vaan toteutuneen kehityksen perusteella.

Eläkeuudistusta on moitittu siitä, että suu-

ret ikäluokat pääsevät kuin koira veräjältä ja laskun maksavat nuoremmat. Miksei elinaikakerroimen perusvuosiluokka olisi voitu asettaa johonkin vanhempaan ikäluokkaan kuin 1947 syntyneet? Vastaus on, että olisi voitu asettaa jonkun verran vanhempaan ikäluokkaan, mutta ei kovin paljon, kun jo maksussa olleisiin eläkkeisiin ei ole ollut tapana kajota. Nehän nauttivat perustuslain suojaa. Kaavamaisesti laskien perusvuosiluokka olisi voitu asettaa vuonna 1943 syntyneisiin. Jos näin olisi tehty, elinaikakerroin toki leikkaisi hieman suuren ikäluokkien eläkkeitä, mutta myös nuorempien ikäluokkien eläkkeitä vielä enemmän kuin taulukossa 1 on esitetty. Tämä olisi vähentänyt jonkin verran myös nuorempien ikäluokkien eläkemaksuja. Tässä on kuitenkin noudatettu yleistä käytäntöä, jonka mukaan eläkeuudistukset sisältävän aina muutaman vuoden ”varoaajan”, jotta ihmiset voivat sopeutua niihin.

Ei elinaikakerroin kuitenkaan aivan ongelmaton ole. Kaikki eivät voi pidentää työuraansa. Elinaikakerroimen soveltamiseen työkyvyttömyyseläkkeeltä vanhuuseläkkeelle siirtyviin on etsitty ratkaisua, ja sitä koskeva lainsäädäntö tulee voimaan ensi vuoden alusta. Sen mukaan elinaikakerroin jää osittain voimaan myös työkyvyttömyyseläkeläisille, mutta siihen mahdollisesti liittyvä tulonmenetyks kompensoidaan työkyvyttömyyseläkkeessä, niin että varsinkin nuorten työkyvyttömyyseläkeläisten eläkkeet hieman paranevat. Myöskään työttömät eivät voi pidentää työuraansa. Pidemmän aikavälin työmarkkinanäkymät ovat kuitenkin sellaiset, että työttömyysasteen voi olettaa selvästi alenevan.

Yhdessä joustavan vanhuuseläkeiän ja 4,5 prosentin kannustinkarttuman kanssa elinaikakerroin tukee työurien pidentämistavoitetta. Tätä

Taulukko 1. Elinaikakerroimen kehitys 1947–1987, jos Tilastokeskuksen vuoden 2007 väestöennusteen toteutuu

Syntymävuosi	Eläkkeelle 63-vuotiaana	Eliniän odote 62-vuotiaana	Elinaikakerroin	Elinaikakerroimen vaikutuksen kompensoiva työaika	
				Karttunut eläke 50 % palkasta	Karttunut eläke 60 % palkasta
1947	2010	21,7	1,000		
1957	2020	23,3	0,932	9 kk	11 kk
1967	2030	24,8	0,884	1 v 4 kk	1 v 7 kk
1977	2040	26,1	0,845	1 v 11 kk	2 v 3 kk
1987	2050	27,3	0,814	2 v 4 kk	2 v 9 kk

Lähde: Eläketurvakeskus, suunnitteluosasto

olisi voitu tavoitella myös toisin keinoin, esimerkiksi nostamalla kaikkia eläkkeisiin liittyviä ikärajoja ja siis myös yleistä eläkeikää. Eläkeuudistusten tavoitteena on myös ollut eläkemaksujen

nousupaineen hillitseminen. Jos uudistuksia ei olisi tehty, nuoremmat sukupolvet olisivat joutuneet maksamaan nyt näköpiirissä olevia huomattavasti korkeampia eläkemaksuja.

KIRJALLISUUS

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES Com(2009) 180/4: Communication from The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions: Dealing with the impact of an ageing population in the EU (2009 Ageing Report)

ELÄKEIKÄTYÖRYHMÄ: Elinaika pitenee – miten käy eläkeiän? Eläketurvakeskuksen raportteja 1999:18

OECD: Pensions at a Glance 2009. Retirement-Income Systems in OECD Countries. Pariisi: OECD, 2009

IKÄÄNTYMISRAPORTTI. Kokonaisarvio ikääntymisen vaikutuksista ja varautumisen riittävydestä. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2009

UUSITALO, HANNU: Väestöennusteet muokkaavat yhteiskuntapolitiikkaa. Hyvinvointikatsaus 2/2009, 2-4.